

**Bizans Döneminde Pamfilya ve Likya’da Gündelik Kullanımdaki
Taş Gereçler**

The Stone Tools of Daily Use in Pamphylia and Lycia in the Byzantine Period

Sema DOĞAN*

Öz

Bizans Döneminde gündelik kullanım gereçleri, kazı buluntuları ile çeşitli müze ve koleksiyonlardaki yayımlanmış örnekler ışığında bilinmektedir. Yayınlardan elde edilen bilgiye göre, seramik, cam, maden ve diğer eşyaların gündelik işlevdeki kullanımının yanı sıra taştan yapılmış gereçler de yaşamın bir parçası olmuştur. İlk örnekleri Anadolu’da Neolitik Çağa kadar inen taş gereçler, Geç Kalkolitik, Orta ve Geç Bronz Çağı, Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, mortaria ve biriktirme tekneleri biçim, boyut, işlev açısından ele alınmaktadır. Bizans sanatında *mortaria* (σάμολι) adıyla anılan silindirik gövdeli, derin kaplar taş veya ahşaptan yapılmıştır. *Havanların* (*mortaria*) ortak özellikleri, düz kaideli, derin ve geniş biçimleridir. *Havanlar* yiyeceklerin hazırlığındaki kullanımının yanı sıra, ilaç yapımında, boya üretiminde, bitkileri toz haline getirmekte veya metal tozların elde edilmesinde kullanılmıştır. Havanlar, genellikle *havan eli* (*mortarium pilum*) adını alan küçük tokmaklarla birlikte bulunur. Gündelik kullanımdaki taş gereçler arasında bir diğer tür, *havan’a* (*mortarium*) benzer biçimli *biriktirme tekneleridir*. Bu taş gereçler, zeytinyağı veya şarap işliklerinde ezme işleminden sonra zeytinyağının veya şarabın toplandığı teknelerdir. Bu makalede, Akdeniz’de sürdürdüğümüz araştırmalarda Pamfilya ve Likya’daki beş eser, biçim, boyut ve taşın işleme yöntemlerine göre, benzer örnekler eşliğinde, havan, tekne, biriktirme teknesi olarak tanımlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: taş gereçler, havan, havan eli, tekne, biriktirme teknesi

Abstract

Knowledge of the tools of daily use dating back to the Byzantine Period is based on the publications of the excavation findings and of the exhibited examples in various museums and collections. The knowledge thus obtained reveals that besides the daily uses of materials such as ceramics, glass, metal and other items, the tools made of stone were also a part of life. The tools made of stone, the first examples of which date back to the Neolithic Age in Anatolia, are observed in Late Calcholithic Age, Middle and Late Bronze Age, Hellenistic, Roman and

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, semad@hacettepe.edu.tr

Byzantine Periods. In this study, *mortaria* and *collecting vats* are analyzed in terms of form, size, and function. In the Byzantine art, round cylindrical and deep vessels, defined as *mortaria* (σλμοι), are made of stone or wood. All share the same basic form, flat base, high flaring wall, and broad. In addition to their use in the preparation of food, *mortaria* were employed to manufacture drugs, colors and herbal powder, or to mix metallic powder. *Mortaria* are usually found with the little pestle (*mortarium pilum*). Other stone tools of daily use are the collecting vats which are similar in form to *mortaria*. They are used to collect wine or olive oil after the treading of the grapes and olives. In this study, the five stone works in Pamphylia and Lycia are identified as stone mortars and vats with respect to form, size and method of processing.

Key words: stone tools, mortar, pestle, basin, vat

Giriş

Bizans Döneminde mermerden ve çeşitli taşlardan üretilmiş gereçler *havan* (*mortarium*), *havan eli* (*mortarium pilum*), *zeytinyağı veya şarap biriktirme teknesi* gibi gündelik işlevlerde kullanılmıştır. Boyut, biçim ve işleme tekniklerine göre incelediğimiz bu grubun işlevlerinin belirlenmesinde yayımlanmış örnekler ele alınmaktadır. Özellikle müzelerdeki buluntu yeri bilinmeyen eserlerin kullanım yerleri ve tarihlerinin saptanması oldukça güçtür. Yüzey araştırmalarında ele geçen buluntular, ait oldukları yapının mimari verilerine göre kısmen değerlendirilebilir. Bu nedenle kazı buluntusu eserler, özgün, kullanıldığı dönemin katmanında ve çoğunlukla in situ ele geçtiğinden işlevlerinin belirlenmesi ve tarihlendirilmesi daha doğru yapılabilir. Öte yandan, benzer işlevdeki eserlerin yayınlarda farklı adlarla anılması terminoloji karışıklığına yol açmaktadır. Yayınlarda “*havan*” (*mortarium*), “*ezme kabı*” gibi sözcükler aynı tür eserler için kullanılmaktadır. Neolitik Çağ buluntularını inceleyen yayınlarda bu tür taş kaplar “*ezgi taşı*” adını alır. Yabancı dildeki yayınlarda bu tür kaplar İngilizce’de “*mortar*”, “*large mortar*”, Almanca’da “*Mörser*” sözcüğü ile tanımlanır; büyük boyutlu ezme kapları da “*Reibschüssel*” adıyla anılır.

Benzer biçimli bazı kaplar “*becken*” (tekne), “*Wasserbecken*” (su teknesi) olarak adlandırılmıştır; ancak işlevlerindeki ayrım açık değildir. Bir çok yayında eserlerin sadece resimlerine yer verilmesine karşın boyut, çizim gibi katalog ve değerlendirme için önem taşıyan bilgi yoktur. Havanların bazı örnekleri ise form, boyut ve kaba yonu işlenişyle zeytinyağı veya şarap biriktirme teknelerine benzemektedir. İşliklerde in situ bulunmayan örneklerin işlevlerini belirlememiz bu durumda güçtür.

Bilinen gerçeklerin ışığında, Akdeniz’deki araştırmalarımızda Pamfilya Bölgesi’nde Alanya ve Side Müzeleri’nde, Likya Bölgesi’nde Akalissos / Asarcık-Batı

Kilise’de belirlediğimiz gündelik işlevdeki eserler değerlendirilecektir¹. Taş gereçlerin işlevlerinin belirlenebilmesi için öncelikle yayınlar eşliğinde kazı ve araştırma buluntularının kronolojik gelişiminin incelenmesi gerekir.

Gündelik İşlevdeki Eserler

Havan / Mortarium

Havan / mortarium, derin ve alta doğru daralan biçimlidir; tahıl, sebze gibi bitkisel ürünleri farklı amaçlarla ezmek veya öğütmek için kullanılmıştır. Bazı örnekleri yayvan kase biçimli, ufak boyutlu olan *havanlar (mortaria)*, yiyeceklerin hazırlığında, ilaç yapımında, boya üretiminde, bitkileri toz haline getirmekte veya metal tozların elde edilmesinde kullanılmıştır. Bizans araştırmalarında *mortaria* (σλμοι) adıyla anılan bu türde, silindirik gövdeli, derin kaplar taş veya ahşaptan yapılmıştır. Genellikle günümüzdeki havanlarda olduğu gibi *havan eli (mortarium pilum)* adını alan ezme işlevinde küçük nesnelere ile birlikte bulunur (Kazhdan, 1991, s. 1411; Ruge, 1933, s. 319-321).

Taştan yapılmış ezme ve öğütme işlevini taşıyan kapların kullanımı Anadolu’da Akeramik Neolitik Çağa², Likya’da ise Geç Kalkolitik Çağa kadar inmektedir (Aksoy - Köse, 2005, s. 78-81, Res. 17-19). Anadolu’nun farklı bölgelerindeki Bronz Çağı ve Urartu buluntuları arasında çok sayıda ezme kapları bu yerleşimlerde sürdürülen gündelik yaşamın benzerliğini yansıtır³.

Anadolu’da Hellenistik Dönem kazı buluntularında karşımıza çıkan *mortaria*, Roma Dönemi’nde kilden yapılmasına karşın, bronz, taş ve mermerden üretilen örneklerle de rastlanır (Pasinli, 2003, s. 287; Sams - Goldman, 2005, s. 47, Fig. 9; Öztepe, 2003, s. 116, kat. no. 108). Korinth’teki Roma Dönemine ait yayvan ve sığ biçimli taş kaplar, Kuzey Suriye’deki Roma yerleşimlerinde İ.S. 3.-4. yüzyıllara tarihlenen pişmiş toprak kaplar *havan* olarak nitelenir (Davidson, 1952, s. 122-126, Res. 19-20, Lev. 61; Hayes, 1967, s. 337-347).

Taştan yapılmış gereçlerin kullanımı, Geç Roma – Erken Bizans Döneminde benzer işlevlerde ve biçimlerde sürdürülmüştür. Ephesos’ta Yamaç Evler kazılarında

1 Araştırmalarımızı maddi olarak destekleyen Suna ve İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü’ne, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı’na teşekkür ederim. Çalışmalarım sırasında desteklerini esirgemeyen Koç Üniversitesi Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. Scott Redford’a, Alanya Müzesi eski Müdürü Sayın Dr. İsmail Karamut’a, şimdiki Müdürü Sayın Seher Türkmen’e ve Müze uzmanlarına ayrıca teşekkür ederim. Side Müzesi’ndeki Bizans taş eserleri 1992 yılında doktora tezimin değerlendirilmesi kapsamında çalışılmıştır.

2 (Duru - Umurtak, 2005, s. 126-128 Lev. 179,1, 12, 150-153, 180; Özkaya, 2004, s. 585-599, Figs. 7, 8).

3 Bronz Çağı buluntuları: (Özırat, 2006, Lev. XCVI, Res. 2-7; Lev. XCVII, CVI, Res. 1-2 Lev. CVII); Urartu buluntuları: (Belli - Ceylan, 2002, s. 397, Res. 6).

bulunan taş gereçlerin işlevlerine göre tipolojileri yapılarak “havan” ve “ezme kapları” olarak değerlendirilmiştir⁴.

Doğu Akdeniz’de Gritille Höyük kazılarında 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen taş gereçlerin, bölgenin tarım ekonomisine ilişkin fikir verdiğini izleriz. Bu öğelerin, şarap veya pekmez yapımı için üzümün, yağ üretimi için zeytinin ezilmesi amacıyla kullanıldıkları saptanmıştır (Redford, 1998, s. 164, 176-177, Lev. 2.33, 2.34).

Ortaçağ kazılarında ele geçen buluntular ise, bu eser grubunun gelişimine ışık tutar. Sardis’teki Bizans dükkanları, Amorium’da Aşağı Şehir, Metropolis ve Myra/Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazılarında bulunan mermer ve kireç taşından yapılmış havanlar Anadolu ve Akdeniz’deki Bizans Dönemi örnekleridir⁵. Chios (Sakızada)’da Bazilika ve Kale kazılarındaki 7. yüzyıla tarihlenen havan ve havan eline ait parçalar, Akdeniz’deki benzer yaşam biçimini yansıtır (Ballance - Boardman, 1989, s. 122-124).

Havanlar, Neolitik Çağ’dan itibaren basit işçilikte, yayvan bir kap, bardak, kaideli kadehe benzer biçimdedir. Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerinde ise aynı formlar daha ince yonudur.

Zeytinyağı veya Şarap Biriktirme Teknesi

Havanlar ile benzer biçimde ve boyuttaki taş kaplar, Anadolu’da zeytinyağı veya şarap üretilen işliklerde ezme işleminin ardından elde edilen zeytinyağının veya üzüm suyunun biriktirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Özellikle Akdeniz bölgesinin iklimine ve bitki örtüsüne bağlı olarak yetişen zeytin ve üzüm, kırsal yaşamdaki gündelik gereksinimleri karşılamak amacıyla zeytinyağı ve şarap üretimi için yüzyıllar boyunca tüketilmiştir (Ahlström, 1978, s. 18-49; Hadjisavvas, 1992, s. 41-42, Res. 69; Diler, 1994, s. 441-457; Diler, 1995, s. 83-98; Frankel, 1999; Ahmet, 2001, s. 160). Zeytin ve üzüm ezme tekneleri, çoğunlukla zeminin içinde yer alan dikdörtgen prizma biçimli teknelerdir. Ezme işleminin ardından elde edilen zeytinyağı veya üzüm suyunun biriktirildiği tekneler ise, havanlar gibi konik formlu ve düz kaidelidir. Çoğunlukla in situ buldukları yere göre işlevleri tanımlanmıştır. Örneğin Kıbrıs’ta 4. yüzyıla ait bir Roma Villası’ndaki işlikte bulunmuş zeytinyağı biriktirme teknesinin benzer bir örneği Sardis’te 6. yüzyıla ait Bizans dükkanlarında ele geçmiş ve havan olarak tanımlanmıştır⁶.

4 Havanlar: (Quatember, 2003, s. 138, 144-150, Lev. 65-67, M19, M71, M75, M82, M88, M89, M100, M105, M109, M127); ezme kapları: (Quatember, 2003, Lev. 58, M5, M8; Lev. 59-62).

5 Sardis: (Crawford, 1990, s. 19-106, Res. 59, 180, 222, 271,298-299, 333,458); Amorium: (Lightfoot - Arbel, 2003, s. 525, Res. 8); Metropolis: (Meriç, 1998, s. 338 Res. 21); Demre, Aziz Nikolaos Kilisesi: (Ötüken, 2001, s. 366-368, Çiz. 5; Ötüken, 2005, s. 116 Res. 3).

6 Sardis’teki envanersiz eserin boyutu verilmemiştir: (Crawford, 1990, Res. 222); Kıbrıs için bakınız; Hadjisavvas, 1992, 41-42, Res. 69).

Geç Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerinde zeytinyağı ve şarap işliklerinde bulunan *ezme ve biriktirme tekneleri* Akdeniz'deki üretim ve gündelik yaşamı aktaran öğelerdir. Karya'da Labraunda, Alinda, Alabanda ve Kaunos'taki işliklerde ele geçen buluntular, çağlar boyunca benzer üretim biçimlerini yansıtır (Diler, 2005, s. 79-86).

Likya Bölgesi'nde Trebenna'da, Doğu Pamfilya'daki Syedra'da bulunan zeytinyağı ve şarap biriktirme tekneleri, Akdeniz bölgesindeki bazı in situ örneklerdir (Çevik-Varkıvaç-Akyürek, 2005, s. 36, 51-53; Karamut, 2000, s. 3, Res. 5). Pamfilya ve Likya'da incelediğimiz eserler, yayınlardaki bu bilgiler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Katalog

1. Havan (Resim 1-2, Çizim 1a)

Alanya Müzesi-Depo

Env. No. 3.1.94

Geliş yeri: Laertes (Gözüküçüklü)

Geliş tarihi: 25.1.1994

Kireç taşı

Ü.Ç: 24.2cm. A.Ç: 18cm. Y: 28.7cm. D: 20cm. cidar kal: 2.3cm.

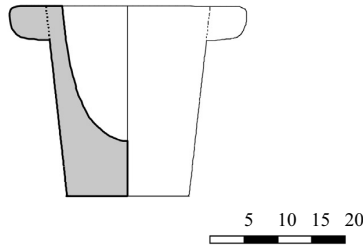
5./6. yüzyıl

Resim 1. Alanya M. Env. No. 3.1.1994

Resim 2. Alanya M. Env. No. 3.1.1994

Çizim 1a

Yukarı doğru düz genişleyen kabın ağız kenarı düz biçimlidir; ağızda 5.6cm. ile 6cm. genişliğinde, 5.2cm. yüksekliğinde karşılıklı iki tutamak yer alır⁷. Dış yüzü bezemesiz, düzgün, iç yüzeyi ise kabaca işlenmiştir. Ağızdaki iki tutamak, içindeki ürünün ya da sıvının başka bir yere taşındığına işaret etmektedir.

2. Havan (Resim 3-4, Çizim 1b)

Alanya Müzesi- Bahçe

Env. No. 1.16.98

Geliş yeri: Alanya içinden, bağış

Geliş tarihi: 7.12.1998

Kireç taşı

Ü.Ç: 44cm. A.Ç: 28.5cm. Y: 43cm. D: 25cm. cidar kal: 3.5cm.

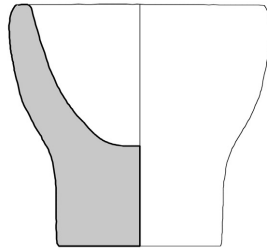
5./6. yüzyıl

Resim 3. Alanya M. Env. No. 1.16.98

Resim 4. Alanya M. Env. No. 1.16.98

5 10 15 20

Çizim 1b

⁷ Araştırmalarımızda çizimler Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nden Araş. Gör. Mimar Merve Bedir tarafından AutoCAD programında hazırlanmıştır. Katalogtaki eserlerin boyutlarında kısaltmalar; Ü.Ç: üst çap, Y: yükseklik, A.Ç: alt çap, D: derinlik, kal : kalınlık, rest.: restitüe olarak verilmiştir.

Dipte silindirik gövdenin yaklaşık yarısından itibaren yukarı doğru dışbükey eğimle genişleyen biçimdeki kabın ağız kenarı düz ve tutamaksız, dış ve iç yüzeyi kaba işlidir. Havanın derinliği büyük taneli bitkilerin ezilmesi için uygundur. Özensiz işçiliği ve boyutları da bu türün özelliklerini taşır.

3. Havan (Resim 5-6, Çizim 1c)

Alanya Müzesi-Bahçe

Env. No. 2393

Geliş yeri: bilinmiyor, satın alma

Geliş tarihi:19.2.1973

Gri-beyaz mermer

Ü.Ç: 35cm. A.Ç: 27.5cm. Y: 43.5cm. D: 23cm. cidar kal: 3.5cm.

5./6. yüzyıl

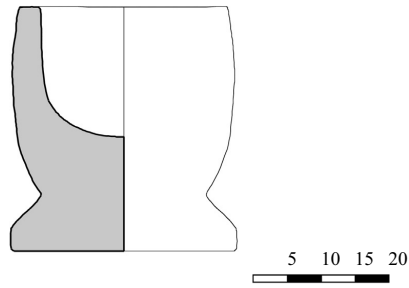
Dipte 4cm. yükseklikte kaideli formda, yukarı doğru dışbükey eğimle genişleyen biçimde, ağız kenarı düz ve tutamaksız kabın dış ve iç yüzeyi kabaca işlenmiştir⁸. Yüksekliği, alt çapı ve cidar kalınlığı katalog no. 2 ile benzerlik gösterir; aynı işlevde kullanılmış olmalıdır.

Resim 5. Alanya M. Env. No. 2393

Resim 6. Alanya M. Env. No. 2393

Çizim 1c

⁸ 2003 yılında Alanya Müzesi'ndeki çalışmalarımızı içeren raporumuzda aynı esere yer verilmiştir: (Doğan, 2005a, s. 74, Res. 10).

4. Havan (Çizim 1d)

Side Müzesi-Bahçe

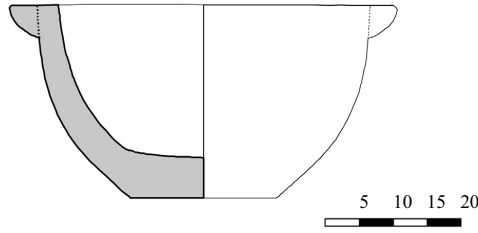
Envantersiz

Geliş yeri ve tarihi: bilinmiyor

Gri-siyah kumlu taş

Ü.Ç: 65cm. A.Ç: 24cm. (rest.) Y: 32cm. D: 25cm. cidar kal: 11cm.

-

Çizim 1d

Yayvan biçimli teknenin ağız kenarı düz, dik eksenlerinde dört tutamağı vardır. Dış yüzü düzgün, içte kaba yonudur. Eser, boyutlarına ve biçimine göre havan işlevindedir.

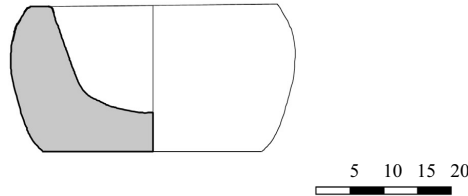
5. Havan (Çizim 1e)

Akalissos / Asarcık-Batı Kilise çevresi - yüzey buluntusu⁹

Kireç taşı

Ü.Ç: 42cm. A.Ç: 34cm. Y: 24cm. cidar kal: 6cm.

6. yüzyıl

Çizim 1e

Kilisenin yakınında yüzeyde bulunan, boyut ve biçimi ile havan olarak nitelediğimiz eser, iç yüzeyi kabaca, dış yüzeyi düzgün işlenmiş, yayvan biçimli, ağız kenarı düzdür.

⁹ Asarcık Batı Kilise için bakınız, (Severin - Grossmann, 2003, s. 59-90). Güneydoğu Likya'nın Bizans mimarisini içeren yayın, yapının taş öğelerini içermesine karşın, yüzeyde görülen buluntuların bir kısmı yayında yer almamıştır.

Değerlendirme

Akdeniz’de sürdürdüğümüz araştırmalarda, Pamfilya’da Alanya ve Side Müzeleri’nde, Likya’da Akalissos / Asarcık-Batı Kilise’de yüzeyde bulduğumuz, *havan* veya *biriktirme teknesi* olabileceğini düşündüğümüz toplam beş eser incelenmiştir. Yayımlanmış örnekler eşliğinde gelişimini ele aldığımız taştan yapılmış gündelik işlevdeki gereçler, çalışmalarımıza ışık tutmaktadır. Alanya ve çevresinde devam eden yüzey araştırmalarımızda bulunan çiftlik evlerindeki işlikler bu eserlerin kullanım yerlerini belirleyicidir¹⁰. Mekanların zemini toprakla dolu olduğundan baskı kolu yuvası dışında *pres yatağı* veya *orbis* (değirmen taşı) bulunamaması, bu işliklerde şarap ya da zeytinyağı üretiminin ayrımını güçleştirir.

Alanya Müzesi’ndeki eserler (katalog no.1, 2 ve 3) boyut, biçim, malzeme, taş işleme tekniği açısından zeytinyağı ve şarap işliklerindeki biriktirme teknesi veya işlikler dışında tahıl vd. bitkilerin ezilmesi için havan olarak kullanılmış olmalıdır. Alanya Müzesi’ndeki her üç eser form açısından zeytinyağı biriktirme teknelerine benzemekle birlikte boyutlarının küçüklüğü havan olasılığını güçlendirir (Tablo: 1). Biçimsel ve boyut açısından en yakın örnekleri Sardis’teki Bizans Dükkanları ile Ephesos Yamaç Evler buluntuları arasındadır (Tablo: 2)¹¹. Her üç eser, biçim ve boyutları açısından havan işlevindedir.

Alanya Müzesi’ndeki havan (katalog no.1), Laertes’ten Müze’ye getirilmesi nedeniyle Geç Roma / Erken Bizans Dönemine tarihlenmelidir. Diğer iki havanın (katalog no. 2 ve 3) buluntu yerleri bilinmemekle birlikte, Alanya ve çevresinde

Tablo 1. Katalogdaki örneklerin boyut ve biçimleri

Yeri	Ağız Çapı	Yükseklik	Form ve kaide tipi
Alanya Müzesi kat. no.1	24.2 cm.	28.7 cm.	Konik gövdeli, tutamaklı, düz kaideli
Alanya Müzesi kat. no. 2	44 cm.	43 cm.	Konik gövdeli, düz kaideli
Alanya Müzesi kat. no. 3	35 cm.	43.5cm.	konik gövdeli, kadeh kaideli
Side Müzesi kat. no. 4	65 cm.	32 cm.	yayvan kap biçimli, tutamaklı, düz kaideli
Akalissos-Asarcık kat. no. 5	42 cm.	24 cm.	yayvan kap biçimli, düz kaideli

10 Alanya’da sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarında belirlediğimiz Bizans yapılarını ve yerleşim arkeolojisini içeren bir kitabın yayın hazırlıkları sürmektedir. Raporlar için bakınız; (2007a, s. 533-544; a.y., 2007b, s. 93-97).

11 Sardis’teki benzer biçimli havan için bakınız, (Crawford, 1990, E4, Res. 222); Ephesos’ta boyutları ile benzer olan havan, ezme kabı, gündelik kap olarak nitelenen eserler için bakınız, (Quatember, 2003, Lev. 59, 64-67 env. no. M19, M55, M71, M73, M75, M88, M105, M109).

Tablo 2. Havan / Mortarium, biriktirme teknesi örneklerinin boyut ve biçimleri

Yeri	Ağız Çapı	Yükseklik	Form ve kaide tipi
Amorium havan	60 cm.	30 cm.	yayvan kap biçimli, tutamaklı, düz kaideli
Chios (Sakızada) havan	19.6-21.6 cm. arasında	11-11.6 cm. arasında	yayvan kap biçimli, tutamaklı, düz kaideli
Ephesos -Yamaç Evler ezme kabı	9.7-36 cm. arasında	-	Kaidesiz, yayvan tabak biçimli
Ephesos -Yamaç Evler havan	20-55 cm. arasında	26-39 cm. arasında	yayvan kap biçimli, tutamaklı, düz kaideli
Ephesos-Yamaç Evler tekne	60-65 cm. arasında	15-32 cm. arasında	Yayvan kap biçimli, düz kaideli
Kıbrıs biriktirme teknesi	60 cm.	70-75 cm. arasında	Konik kap biçimli, düz kaideli
Korinth havan	32.6 cm.	9.4 cm.	yayvan kap biçimli, tutamaklı, düz kaideli
Myra/Demre Aziz Nikolaos Kilisesi havan	10-50 cm. arasında	10-20 cm. arasında	yayvan kap biçimli, tutamaklı, düz kaideli
Sardis havan	28.6-83 cm. arasında	10-18.5 cm. arasında	yayvan kap biçimli, tutamaklı, düz kaideli
Sardis biriktirme teknesi	-	-	konik gövdeli, kadeh kaideli

sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarında belirlenen Erken Bizans Dönemi yerleşimleri göz önüne alınarak ve benzer havan örnekleri eşliğinde her üç eser 5.-6. yüzyıllara tarihlenebilir.

Side Müzesi'ndeki eserin (katalog no. 4), boyut, biçim, malzeme, taşın işleniş tekniği gibi özellikleri, gündelik kullanım için yapıldığını düşündürür. Eserin boyutları ve biçimi açısından en yakın örneği Amorium'daki Aşağı Şehir konutlarında bulunan dört tutamaklı havandır (Lightfoot, 2003, s. 525, Res. 8). Ephesos Yamaç Evler buluntuları arasında tekne olarak tanımlanan iki eser ile boyut ve biçim benzerliği dikkati çeker (Quatember, 2003, s. 140, 151, Lev. 64-65, 67-68, M38, M131). Sardis'te Bizans dükkanlarında bulunan tutamaklı bir havan ile biçimsel benzerlik izlenir (Crawford, 1990, Res. 59, 180, 276, 59, 298-299, 333, 458). Bu örnekler eşliğinde Side Müzesi'ndeki eser, dört tutamaklı formu ve özellikle ağız çapı ile havan olarak nitelenmelidir (Tablo:1, 2); ancak Müze'ye geliş yeri bilinmeyen eseri tarihlendirmek güçtür.

Likya'da Akalissos / Asarcık Batı Kilise'nin yakın çevresinde bulunan eser (katalog no. 5), boyut ve biçimine göre havanlar ile benzerlik gösterir. Eserin biçimi ve boyutu açısından en yakın örneği Sardis'teki Bizans Dükkanları'nda bulunmuştur (Tablo: 1,2) (Crawford, 1990, Res. 517, env. no. S62.65:4874). 6. yüzyıla tarihlenen Asarcık'taki Kilise'nin çevresinde konut ve işliklerin varlığı, teraslama ile tarımın izleri,

havanın buradaki gündelik yaşam ile ilişkilendirilmesini sağlar (Severin - Grossmann, 2003, s. 71 vd). Öncelikle yapı topluluğu ve Kilise'nin mimari verileri ile eseri 6. yüzyıla tarihlendirmemiz doğru olur.

Anadolu'da çiftlik evleri ve işliklerdeki gündelik yaşama ilişkin veriler Neolitik Çağ'dan Osmanlı Dönemine kadar uzun bir süreçte izlenebilmektedir¹². Bölgede devam eden araştırmalarımızda yeni buluntularla değerlendirmelerimiz genişleyecektir. Alanya'da yüzey araştırmalarında bulduğumuz işliklerde zeminin toprakla dolması, in situ buluntuların ele geçmesini engeller; buna karşın yüzey buluntuları ve müzelerde var olan eserlerle araştırmalarımız desteklenmektedir.

Kaynakça

- Ahlström, G. W. (1978). Wine Presses and Cup-marks of the Jenin-Megiddo Survey. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 231, s. 18-49.
- Ahmet, K. (2001). A Middle Byzantine Olive Press Room at Aphrodisias. *Anatolian Studies* 51, s. 159-167.
- Aksoy, B. & Köse, O. (2005). A Site in the Seki Plateau (Lycia): Eceler Höyük. *Anatolia Antiqua*, XIII, s. 78-81.
- Ballance, M. & Boardman, J. (1989). *Excavation in Chios 1952-1955*. The British School of Archaeology at Athens, Supplementary Volume No. 20, Thames and Hudson.
- Belli, O. & Ceylan, A. (2002). 2001 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı. XXIV. *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, s. 393-404.
- Crawford, J. S. (1990). *The Byzantine Shops at Sardis*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, London.
- Çevik, N. & Varkıvaç, B. & Akyürek, E. (2005). *Trebenna Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası / Its History, Archaeology and Natural Environment*, Adalya Ek Yayın Dizisi: 1, İstanbul: Zero Yayınevi.
- Davidson, G. R. (1952). *Corinth, The Minor Objects*, vol. XII. Princeton, New Jersey.
- Diler, A. (1994). Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri-1993. *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara, s. 441-457.
- Diler, A. (1995). The Most Common Wine-Press Type Found in the Vicinity of Cilicia and Lycia. *Lykia II*, Antalya, s. 83-98.
- Diler, A. (2005). Karya Bölgesi Zeytin ve Üzüm Presleri. Şahin, M. & Mert, İ.H. (eds.), *Ramazan Özman'a Armağan*, İstanbul, s. 79-86.

12 Çiftlik evleri ve işliklerin gelişimini izlediğimiz örnekler için bakınız, Gülpınar ve Coşkuntepe Neolitik yerleşimleri: (Tombul, 2005, s. 137,152), Tenedos (Bozcaada)'da Erken Bronz'dan Osmanlı Dönemine kadar görülen çiftlik evleri: (Takaoğlu - Bamyacı, 2005, s. 113-135), Pednelissos'da Geç Antik Dönem işliği: (Vandeput - Köse, 2005, s. 354, Res. 10), Trebenna ve Neapolis'te Roma ve Bizans konutlarındaki işlikler: (Çevik-Varkıvaç-Akyürek, 2005, s. 36, 51-53,106-113; Varkıvaç - Bulut, 2005, s. 148-149 Res. 7).

- Doğan, S. (2005a). Alanya Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri. *XXII. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara, s. 71-76.
- Doğan, S. (2007a). Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları 2005. *XXIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara, s. 533-544.
- Doğan, S. (2007b). Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları 2006 / Byzantine Surveys in and Around Alanya in 2006. *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 5*, İstanbul: Zero Yayınevi, s. 93-97.
- Duru, R. & Umurtak, G. (2005). *Höyücek. 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları - Results of the Excavations 1989-1992*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, V. Dizi-Sayı 49.
- Frankel, R. (1999). *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and Other Mediterranean Countries*. JSOT/ASOR Monograph Series.
- Hadjisavvas, S. (1992). *Olive Oil Processing in Cyprus From the Bronze Age to the Byzantine Period*. Studies in Mediterranean Archaeology, Vol. XCIX, Nicosia.
- Hayes, J. W. (1967). North Syrian Mortaria. *Hesperia* 36, s. 337-347.
- Karamut, İ. (2000). Syedra Antik Kenti 1998 Yılı Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması. *10. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, s. 1-6.
- Kazhdan, A. (1991). Mortaria. *Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, Oxford: Oxford University Press, Vol. II, s. 1411.
- Lightfoot, C. & Arbel, Y. (2003). Amorium Kazısı 2001 (Y. Mergen, XA Açması). *XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 521-532.
- Meriç, R. (1998). Metropolis 1997 Yılı Kazı Raporu. *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, s. 335-352.
- Ötüken, S.Y. (2001). Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısından Seçme Küçük Buluntular (S. Alpaslan, Mermer-Taş Eserlerde İşlev Sorunu). *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*, 19-20 Nis. 2001, Ankara, s. 361-384.
- Ötüken, S. Y. (2005). 2003 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım-Belgeleme Çalışmaları (Y. Ötüken-E. Armağan, Taş ve Mermer Buluntular). *XXVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, s. 111-126.
- Özfirat, A. (2006). *Üçtepe II. Tunç Çağları Kazı ve Yüzey Araştırması Işığında*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Özkaya, V. (2004). Körtik Tepe: An Early Aceramic Neolithic Site in the Upper Tigris Valley. *60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan. Anadolu'da Doğdu / Festschrift Für Fahri Işık Zum 60. Geburtstag*, İstanbul: Ege Yayınları, s. 585-599.
- Öztepe, E. (2003). Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma Dönemleri. Targaç, M. İ. (ed), *Anadolu Medeniyetlerinden Kültür Yansımaları, Yavuz Tatış Koleksiyonu*, İzmir, s. 35-116.
- Pasinli, A. (2003). *İstanbul Arkeoloji Müzesi*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Redford, S. (1998). *The Archaeology of the Frontier in the Medieval Near East: Excavations at Gritille, Turkey*. Boston, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Ruge, W. (1933). Mortarium. Kroll, W. (Hrsg.) *Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumwissenschaft*, XVI, 1, Stuttgart, s. 319-321.

- Quatember, U. (2003). Marmorinventar. Lang-Auinger, C. (Hrsg.), *Hanghaus 1 in Ephesos, Forschungen in Ephesos*, VIII/4, Wien, s. 121-152.
- Sams, G. K. & Goldman, A. L. (2005). Gordion 2004. *XXVII.Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 43-56.
- Severin, H. G. & Grossmann, P. (2003). *Frühchristliche und Byzantinische Bauten im Südöstlichen Lykien*. Tübingen.
- Takaoğlu, T. & Bamyacı, A. O. (2005). Continuity and Change in Rural Land-use on Tenedos / Bozcaada. Takaoğlu, T. (ed.) *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, 2, İstanbul: Ege Yayınları, s. 113-135.
- Tombul, M. (2005). Grain mills in Ancient and Modern Nortwestern Anatolia. Takaoğlu, T. (ed.) *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, 2, İstanbul: Ege Yayınları, s. 37-152.
- Vandeput, L. & Köse, V. (2005). Pisidien Survey Projekt: Pednelissos 2004. *XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 351-358.
- Varkıvaç, B. & Bulut, S. (2005). Beydağları 2004 Yılı Yüzey Araştırmaları - Konutlar, İşlikler ve Sarnıçlar. *XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 148-149.